

PROMĚNA
Projekt občanského sdružení DOM pro proměnu systému péče o rodinu a dítě v obtížné situaci v ČR
Nositel projektu **PROMĚNA: OS DOM**, Braunerova 22, Praha 8, tel.: 283 840 795

Autoři:
Ing. Michaela Svobodová (ředitelka DOMu, ředitelka projektu Proměna)
Mgr. Petra S. Vrtbovská (vedoucí projektu Proměna, editor Zprávy, poradce pro zahraniční spolupráci)
Bc. Darina Bártová (koordinátor projektu Proměna)

ZPRÁVA O STÁVAJÍCÍM STAVU NÁHRADNÍ RODINNÉ PÉČE O DĚTI A MLÁDEŽ BEZ RODINNÉHO ZÁZEMÍ V ČESKÉ REPUBLICE (2001)

MAPA SYSTÉMU PÉČE V ČESKÉ REPUBLICE K 31. 12. 2001

1. POJMY POUŽITÉ V TEXTU

DÍTĚ

V právním řádu České republiky se pojmem „dítě“ rozumí nezletilá osoba od 0 do 18 let. Podle občanského zákoníku č. 40/1964 Sb. § 7-8 vzniká způsobilost fyzické osoby mít práva a povinnosti narozením. Tuto způsobilost má i počaté dítě, narodí-li se živé.

NEJLEPŠÍ ZÁJEM DÍTĚTE

Nové přístupy k péči o děti odrážejí základní celosvětově respektované dokumenty. Za nejdůležitější se pokládá prosazování nejlepšího zájmu dítěte a respektování jeho práv a názoru, při zachování povinnosti zabezpečovat dítěti jeho přežití, vývoj a ochranu.

ZÁKLADNÍ DOKUMENTY, KTERÉ UPRAVUJÍ POSTAVENÍ DĚTÍ VE SPOLEČNOSTI

Deklarace práv dítěte vyhlášená OSN 20. listopadu 1959.

Úmluva o právech dítěte přijatá na Valném shromáždění OSN 20. listopadu 1989 (do československého právního řádu vešla v platnost 6. února 1991, Parlament České republiky ji ratifikoval krátce po vzniku nového státu v březnu 1993).

Světová deklarace o přežití, ochraně a rozvoji dětí ze 30. září 1990.

Tyto dokumenty reflektuje zákon č. 359/1999 Sb., o sociálně právní ochraně dětí, platný od 1. dubna 2000.

Listina základních práv a svobod ČR v ustanovení čl. 32,

kde je rovněž zakotvena zvláštní ochrana dětí, rodičovství a rodiny.

DÍTĚ BEZ RODINNÉHO ZÁZEMÍ

Děti bez rodinného zázemí z různých příčin trvale nebo dočasně nemohou vyrůstat v domácím rodinném prostředí v péči vlastních rodičů či nejbližších příbuzných.

Jedná se osiřelé děti (osiřelé úmrtím vlastních rodičů) a sociálně osiřelé děti. Sociálně

osiřelé děti vlastní rodiče mají, ale ti se o ně „nemohou, neumějí nebo nechťejí“ starat.

NÁHRADNÍ VÝCHOVNÁ PÉČE O DĚTI (NÁHRADNÍ PÉČE)

„Tento pojem v sobě zahrnuje dvě skupiny odlišných forem náhradní péče. První skupinou jsou konkrétní způsoby náhradní rodinné péče o dítě (osvojení, pěstounská péče, svěření do péče jiné fyzické osoby...). Druhá skupina je svým základem „jednotná“, vždy jde o náhradní péči ústavní, bez ohledu na charakter zařízení, které ji poskytuje, a bez ohledu na to, kdo příslušné zařízení spravuje.“¹

ÚSTAVNÍ PÉČE

Zahrnuje rezidenční péči o děti v několika typech ústavů, kojenecký ústav, dětský domov, diagnostický ústav, výchovný ústav, ústav sociální péče.

2. ADMINISTRATIVNÍ RÁMEC - AKTÉŘI POLITIKY V OBLASTI PÉČE O DĚTI BEZ RODINNÉHO ZÁZEMÍ

STÁTNÍ SEKTOR

ÚŘAD VLÁDY ČESKÉ REPUBLIKY

Rada vlády České republiky pro lidská práva, Sekce pro práva dítěte - jedna z 8 pracovních skupin Rady.

Radu zřídila Vláda ČR Usnesením vlády ČR ze dne 9. 12. 1998 č. 809 ke zlepšení ochrany lidských práv v ČR.

REPUBLIKOVÝ VÝBOR PRO DĚTI, MLÁDEŽ A RODINU

Od července 1999 působí poradní, iniciativní a koordinační orgán vlády, který pracuje ve třech pracovních skupinách. Třetí skupina se zabývá podporou

rodin a dětí v obtížných životních situacích.

Úkolem výboru je iniciace tvorby nebo úpravy právních norem s ohledem na plnění Úmluvy o právech dítěte.

MINISTERSTVO PRÁCE A SOCIÁLNÍCH VĚCÍ (DÁLE MPSV)

Podle zákona č. 359/1999 Sb., o sociálně-právní ochraně dětí, se stalo koordinačním orgánem péče o děti a rodinu Ministerstvo práce a sociálních věcí).

Odbor sociální politiky

Oddělení pro rodinu a děti

Do jeho kompetence patří „sociálně-právní ochrana dětí“ podle zákona č. 359/1999 Sb., o sociálně-právní ochraně dětí, do které též spadá zprostředkování náhradní rodinné péče.

MPSV metodicky řídí oddělení sociálně-právní ochrany dětí na okresních úřadech s cílem implementovat zákon o sociálně-právní ochraně (tedy spolupracovat s rodinou, vyhledávat ohrožené děti, podávat návrhy soudu, evidovat žadatele o náhradní rodinnou péči a vyhledávat děti vhodné k náhradní rodinné péči).

MPSV vydává pověření k výkonu sociálně-právní ochrany nestátním subjektům a zřizuje regionální pracoviště, která vedou evidenci žadatelů o náhradní rodinnou péči a evidenci právně volných dětí, vhodných do náhradní rodinné péče. Toto pracoviště ve spolupráci s odborníky posuzuje vhodnost žadatelů.

KRAJSKÉ USPOŘÁDÁNÍ

Od 1. 1. 2003 budou tyto kompetence v přenesené působnosti vykonávat krajské úřady a kompetence okresních úřadů přejdou do kompetence pověře-

ných obcí s rozšířenou působností.

MPSV ČR si ponechá metodické vedení a kontrolu implementace sociálně-právní ochrany.

Oddělení služeb sociální prevence

Toto oddělení metodicky řídí oddělení okresních úřadů, které také působí v oblasti sociálně-právní ochrany dětí a mladistvých s poruchami chování nebo těch, jež páchají trestnou činnost.

*ÚŘAD PRO MEZINÁRODNĚ PRÁVNÍ
OCHRANU DĚTÍ SE SÍDLEM V BRNĚ*

Zprostředkovává mezinárodní osvojení dětí a mezinárodní právní ochranu dětí.

MINISTERSTVO ZDRAVOTNICTVÍ

Odbor zdravotní péče

Oddělení péče o matku a dítě

Toto oddělení metodicky vede kojenecké ústavy a dětské domovy pro děti ve věku do tří let, psychiatrické léčebny pro děti a dětská oddělení PL.

*MINISTERSTVO ŠKOLSTVÍ, MLÁDEŽE
A TĚLOVÝCHOVY*

Odbor speciálního vzdělávání a institucionální výchovy

Tento odbor provádí kontrolu nad dodržováním ustanovení zákona o výkonu ústavní výchovy a ochranné výchovy a o preventivně výchovné péči ve školských zařízeních (jako jsou dětské domovy od 3 let věku, diagnostické ústavy a výchovné ústavy).

Krajské uspořádání

Dětské domovy přešly v období od 1. 1. do 1. 4. 2001 pod nového zřizovatele, a to pod kraje.

Ministerstvo přímo zřizuje a řídí diagnostické ústavy a výchovné ústavy.

Diagnostické ústavy mají podle nového

zákona posíleny kompetence vůči návazné síti školských zařízení, tedy k dětským domovům a výchovným ústavům.

Ministerstvo vydá výklad k zákonu a další vyhlášky.

MINISTERSTVO SPRAVEDLNOSTI

Soudy - opatrovnícké

Připravované soudy pro mládež

Ministerstvo připravilo návrh zákona o soudnictví ve věcech mládeže, který prochází legislativním procesem.

MINISTERSTVO VNITRA

Reforma veřejné správy

Odbor prevence kriminality

NESTÁTNÍ SEKTOR

Nevládní neziskové organizace (dále NNO) působící v oblasti péče o děti bez rodinného zázemí lze rozdělit do tří hlavních skupin.

NADACE

Takto zaměřené nadace se cíleně zabývají finanční podporou progresivních typů sociálních služeb pro děti, podporou pěstounské péče a podporou rozvojových programů.

K nejvýznamnějším patří:

Výbor dobré vůle - Nadace Olgy Havlové

Nadace Terezy Maxové - pomoc opuštěným dětem, prevence umístování dětí do ústavní výchovy, mezinárodní adopce NROS, OSF, Civilia a další

*OBČANSKÁ SDRUŽENÍ, OBECNĚ
PROSPĚŠNÉ SPOLEČNOSTI, ÚČELOVÁ
ZAŘÍZENÍ CÍRKVÍ A DALŠÍ PRÁVNICKÉ
A FYZICKÉ OSOBY*

Organizace zaměřené na péči o děti se

GRAF ADMINISTRATIVNÍHO RÁMCE A PROVÁZANOSTI SYSTÉMU NÁHRADNÍ PÉČE V ČR K 31. 12. 2001

Ústřední státní správa – vláda ČR		
<p>MŠMT</p> <p>Odbor speciálního vzdělávání a institucionální výchovy Řídí diagnostické ústavy, které metodicky vedou ostatní zařízení pro výkon ústavní výchovy Zřizuje: Diagnostické ústavy Výchovné ústavy</p>	<p>MPSV</p> <p>Odbor sociální politiky Oddělení pro rodinu a děti Řídí oddělení sociálně-právní ochrany na okresních úradech Vede evidenci pro zprostředkování osvojení a pěstounské péče a zprostředkovává NRP Odbor sociálních služeb Oddělení služeb sociální intervence Řídí pracovníky oddělení sociální prevence na okresních úradech (kurátory pro mládež)</p>	<p>MZ</p> <p>Odbor zdravotní péče Oddělení péče o matku a dítě Metodicky vede zařízení pro děti do tří let Zřizuje: Dětské psychiatrické léčebny Kojenecké ústavy (2)</p>
Místní státní správa – krajské úřady		
<p>Dětské domovy</p>	<p>Vede evidenci pro zprostředkování osvojení a pěstounské péče a zprostředkovává NRP Výkon samosprávy – kraje Ústavy sociální péče</p>	
Místní státní správa – okresní úřady (od 1. 1. 2003 pověřené obce s rozšířenou působností nebo kraj)		
	<p>Zajišťuje oblast sociálně-právní ochrany Zprostředkovává náhradní rodinnou péči (osvojení, pěstounství) Zřizuje: Zařízení pro výkon pěstounské péče Ústavy sociální péče</p>	<p>Kojenecké ústavy Dětské psychiatrické léčebny</p>
Výkon samosprávy – obce		
<p>Soukromé dětské domovy Podpůrné NNO</p>	<p>Ústavy sociální péče Zařízení pro výkon pěstounské péče Nestátní neziskové organizace NNO pověřené ministerstvem pro výkon sociálně-právní ochrany (zprostředkování náhradní rodinné péče, příprava pěstounů, práce s rodinou) Ústavy sociální péče a její alternativy Podpůrné NNO</p>	<p>Kojenecké ústavy Dětská centra</p>

zabývají podporou a zaváděním progresivních metod v oblasti, šířením know-how apod.

K nejvýznamnějším v ČR patří:

Středisko náhradní rodinné péče - občanské sdružení založené 1994, zabývá se především pomocí opuštěným dětem se speciálními zdravotnickými potřebami, zejména jim hledá novou rodinu, poradenstvím, mezinárodní spoluprací, výzkumnou a osvětovou prací.

Sdružení pěstounských rodin - občanské sdružení

Nadační fond pro opuštěné děti

Rozum a Cit

Fond ohrožených dětí

a další

NNO - POSKYTOVATELÉ SLUŽEB V OBLASTI PÉČE O DĚTI A MLÁDEŽ,

zejména rezidenčních, a to jak na bázi NGO, tak v rámci privátního sektoru

K nejznámějším patří:

DUHA, o. p. s. - soukromý dětský domov, Soukromý dětský domov, s. r. o. - Koryto a mnoho dalších.

3. DŮVODY A CESTY UMÍSTOVÁNÍ DĚTÍ BEZ RODINNÉHO ZÁZEMÍ DO NÁHRADNÍ VÝCHOVNÉ PÉČE

Odborníci poukazují na fakt, že se ve společnosti vždy budou objevovat rodiče, kteří dočasně nebo trvale nebudou schopni a ochotni své děti vychovávat, a to z mnoha příčin. Jedná se o rodiče, kteří nezvládnou svoji rodičovskou roli pro chronickou fyzickou nebo duševní nemoc či vysoký stupeň invalidity, rodiče, kteří jsou opakovaně ve výkonu trestu odnětí svobody.

V některých případech se jedná o mla-

dé, nezralé páry, s nedostatkem životních zkušeností, se sociálně patologickými rysy v povaze, nedostatečně odpovědné, u nichž nelze očekávat pomoc širší rodiny.² Často jde o rodiče, kteří sami vyrůstali v disharmonickém prostředí či v ústavních zařízeních.

Tím vzniká situace, kdy rodiče dítě odloží, vzdají se ho (dají souhlas s osvojením), nechávají děti bez dozoru apod. V horším případě dochází v původní nebo širší rodině k přímému ohrožení zdraví nebo vývoje dítěte. Dítě je odebráno z rodiny, pakliže se jedná o psychické, fyzické nebo sexuální zneužívání či týrání.

Následující přehled ukazuje v pořadí od 1 (nejčastější) do 7 důvody přeražení dítěte do systému náhradní péče.

- 1) nezvládnutá výchova,
- 2) zanedbávání, zneužívání a týrání dětí,
- 3) trestná činnost rodičů,
- 4) alkoholismus rodičů,
- 5) nízká sociální úroveň rodiny (často se však objevuje jako sekundární příčina),
- 6) prostituce matky,
- 7) osiření.³

Následující kazuistiky ukazují některé typické situace z praxe, při nichž dochází k umístění dítěte v systému náhradní péče:

2 chlapci *2000 (věkový rozdíl 9 měsíců)

Matka těžce zdravotně postižená (nemá končetiny), otec zvládal péči jen o matku, o děti už ne. Matka si chtěla děti nechat, ale z pohledu sociálních pracovníků to nebylo možné. Na základě předběžného

opatření (PO) byly děti umístěny do kojeneckého ústavu.

Chlapec *2000

Špatné bytové podmínky, na základě předběžného opatření byl chlapec umístěn do kojeneckého ústavu, matka ho tam pravidelně navštěvuje.

Dívka *1992

Matka alkoholička, nevyzvedla si dítě ze školy. To bylo narychlo umístěno k tetě (také problematická osoba), proto PO do ústavu. V současné době je dítě zpět u matky, která údajně nepije, čeká se na vyjádření soudu.

Chlapec *1992

Rodina vystěhována z bytu. Matka se dostavila na OPD, že nemají kde bydlet. Souhlasila s ústavní výchovou.

Dívka *1985

Rodiče rozvedeni. Matka se odstěhovala k jinému partnerovi, dívka od ní utekla a odjela do Prahy za otcem. Ten ji však odmítl a dívky se ujala cizí paní, která informovala úřad. Bylo vydáno PO, dívka byla umístěna do dětského domova.

(In: Analýza statistiky o výkonu sociálně-právní ochrany dětí a mládeže v Praze, vydalo MCSSP, 2000.)

4. PROCEDURÁLNÍ POSTUPY UMÍSTĚNÍ DÍTĚTE DO NÁHRADNÍ VÝCHOVNÉ PÉČE V ČR (CO SE DĚJE, KDYŽ.)

DÍTĚ JE OD NAROZENÍ
V NÁHRADNÍ PÉČI

Když dítě rodiče opustí v prvních

dnech či měsících života, je dítě umístěno do kojeneckého ústavu na základě rozhodnutí soudu. A to buď na základě tzv. předběžného opatření, v případech ohrožení života, na návrh (většinou) orgánu sociálně-právní ochrany dětí soud rozhoduje do 24 hodin od podání návrhu, nebo na základě rozhodnutí soudu o ústavní výchově. Předběžné opatření musí být do tří měsíců stvrzeno rozhodnutím o nařízení ústavní výchovy, jinak se dítě vrací do rodiny. Orgán sociálně-právní ochrany také dále mapuje rodinnou situaci.

Když rodiče svolí k adopci, kojenecký ústav spolupracuje s orgánem sociálně-právní ochrany dětí na umístění dítěte do náhradní rodinné péče. Soud dále rozhoduje o právním uvolnění dítěte také v případech uznání tzv. kvalifikovaného nezáměru rodičů podle zákona o rodině.

V případě, že se dítě nepodaří umístit v (mimoústavní) náhradní rodinné péči, je z kojeneckého ústavu přemístěno (v zásadě ve 3 letech) do dětského domova či do ústavu sociální péče, a to na základě rozhodnutí ředitele ústavu.

Vyazuje-li dítě ať už z jakýchkoli příčin problémové chování, rozhodují o jeho dalších přesunech po konzultaci s diagnostickým ústavem ředitelé školských zařízení.

Územně příslušný diagnostický ústav má při přesunech dětí ze zařízení do zařízení konzultační funkci a měl by o všech přesunech vědět, což je v praxi porušováno. Děti jsou často posílány z dětských domovů do sítě výchovných ústavů. Často

těž do různých typů internátních škol, kde tráví pracovní část týdne, v některých případech jsou v příslušném dětském domově spíše formálně, tráví v něm pouze čas svátků a prázdnin.

DÍTĚ JE Z DYSFUNKČNÍ RODINY

Dítě vyrůstající v rodině, která jeví známky dysfunkčnosti, je na základě oznámení, které může podat kdokoli, vedeno v evidenci oddělení sociálně-právní ochrany dětí (v současnosti na okresních úřadech, od 1. 1. 2003 v odděleních pověřených obcí s rozšířenou působností).

Tento orgán spolupracuje s rodinou na zlepšení rodinného prostředí dítěte. Pokud se situace nemění, může orgán sociálně-právní ochrany dětí podat návrh k soudu na nařízení dohledu nad rodinou či návrh na ústavní výchovu.

Pracovníci okresního úřadu oddělení sociálně-právní ochrany sledují vývoj dítěte i mimo vlastní rodinu, jsou povinni ho navštěvovat a hájit jeho zájmy, oznámit porušení zákona o sociálně právní ochraně dětí zřizovateli ústavního zařízení, nemohou se však podílet na rozhodování o umístění dítěte v síti zařízení či o jeho přemístění.

Pracovníci také tipují děti vhodné pro náhradní rodinnou péči a společně s pracovníky kojeneckých ústavů a školských zařízení pro výkon ústavní a ochranné výchovy mají sledovat zákonem stanovené podmínky pro právní uvolnění dítěte, aby mohlo jít do pěstounské péče nebo být osvojeno.

Oddělení sociálně-právní ochrany dětí na okresních úřadech shromažďuje žádosti o osvojení a pěstounskou péči těch zájemců, kteří jsou ve spolupráci s regionálním pracovištěm a dalšími odborníky připravováni na přijetí dítěte, též testováni a v případech vážných nedostatků z evidence žadatelů vyloučeni.

DÍTĚ JE PROBLÉMOVÉ, T.ZV. OBTÍŽNĚ VYCHOVATELNÉ APOD.

Děti s výchovnými problémy či drobnou trestnou činností se do systému náhradní péče dostávají v pozdějším věku, zejména ve starším školním věku a v dospívání. Spolupráci s touto mládeží a jejich rodinami zajišťují také pracovníci sociálně-právní ochrany (kurátoři pro mládež) na okresních úřadech.

Poté, co rodiny těchto klientů odmítají dále garantovat jejich výchovu, jsou na základě soudního nařízení umístěni do diagnostického ústavu.

Porada DÚ potom dále rozhoduje, kam bude dítě po diagnostickém pobytu přemístěno, většinou bývá umístěno v některém z výchovných ústavů.

5. NABÍDKA A TYPY SLUŽEB NÁHRADNÍ VÝCHOVNÉ PÉČE O DĚTI BEZ RODINNÉHO ZÁZEMÍ V ČR K 31. 1. 2001 (KDO A JAK MŮŽE POMOCI, KDYŽ.)

1. NÁHRADNÍ RODINNÁ PÉČE

Osvojení (zrušitelné a nezrušitelné)

Svěření dítěte do výchovy jiné fyzické osoby než rodiče

Poručenství

Pěstounská péče (individuální, v zařízení pro výkon pěstounské péče, SOS vesnička)

2. ÚSTAVNÍ VÝCHOVA

Kojenecké ústavy

Diagnostické ústavy

Dětské domovy

Výchovné ústavy

Ústavy sociální péče pro mládež

1. NÁHRADNÍ RODINNÁ PÉČE

Všechny formy mimoústavní péče jsou součástí komplexu náhradní rodinné péče, která je vymezena zákonem o rodině a zákonem o sociálně-právní ochraně dětí, a tudíž je v kompetenci orgánů sociálně-právní ochrany, které tvoří odbory okresních úřadů, obce v přenesen-

né působnosti, krajské úřady (v současné době ještě regionální pracoviště MPSV) a dále obce a kraje v samostatné působnosti a další pověřené právnické a fyzické osoby. Metodicky tyto orgány vede MPSV ČR. O všech formách náhradní rodinné péče rozhoduje soud.

OSVOJENÍ (ADOPCE)

Mezi osvojitelem a osvojencem vzniká takový právní vztah jako mezi rodiči a dětmi. Dítě získává příjmení osvojitelů. O osvojení rozhoduje soud na návrh osvojitelů. Je-li toto dítě schopno posoudit dosah osvojení, je také potřeba jeho souhlasu.

V právní úpravě jsou konkretizovány podmínky, za kterých je třeba souhlasu rodičů a které jsou klíčové pro umožnění adopce dětí

STATISTIKA Z HLEDISKA DÍTĚTE

Umísťování dětí a mladistvých do náhradní péče v roce 2000

	do péče budoucích osvojitelů	do péče jiných občanů než rodičů	do ústavní výchovy	do ochranné výchovy	do péče budoucích pěstounů	neumístěné děti
Hlavní město Praha	66	72	181	31	25	7
Středočeský kraj	55	135	192	12	20	7
Jihočeský kraj	24	69	128	2	20	8
Západočeský kraj	77	120	257	11	32	13
Severočeský kraj	92	201	320	5	53	18
Východočeský kraj	60	76	197	0	42	3
Jihomoravský kraj	52	154	285	12	66	15
Severomoravský kraj	85	199	443	8	81	32
ČESKÁ REPUBLIKA	512	1 026	2 003	81	339	103

Zdroj: MPSV, 2000

(viz také Příloha, Tabulka 2.1)

STATISTIKA Z HLEDISKA DÍTĚTE

Počet dětí svěřovaných do péče budoucích osvojitelů

Rok	1978	1983	1987	1993	1998	2000
Počet dětí svěřených do péče budoucích osvojitelů						
	839	639	519	463	499	512

Zdroj: Materiály MPSV

PORUČENSTVÍ

O možnosti využít poručníka rozhoduje soud, nemůže-li být poručníkem ustanovena fyzická osoba, ustanoví soud poručníkem orgán sociálně-právní ochrany dětí, který je metodicky veden MPSV ČR.

Soud ustaví poručníka většinou z řad osob blízkých rodině dítěte v případě, že jeho rodiče zemřeli, byli zbaveni rodičovské zodpovědnosti (nebo byl výkon rodičovské zodpovědnosti pozastaven) nebo nemají-li způsobilost k právním úkonům v plném rozsahu. Poručník je přímo odpovědný příslušnému soudu, podléhá jeho doзору a v určitých případech může být i odvolán. Na vztahy poručníka a dítěte se kromě vyživovací povinnosti přiměřeným způsobem vztahuje úprava práv a povinností mezi rodiči a dětmi.

Poručník nezletilého vychovává, zastupuje a spravuje jeho majetek místo rodičů. Pokud nemůže být poručníkem ustanovena fyzická osoba, ustanoví soud poručníkem orgán sociálně-právní ochrany dětí.

Poručníkům nepřísluší žádná finanční odměna, jakou dostávají od státu pěstouni.

SVĚŘENÍ DÍTĚTE DO VÝCHOVY JINÉ FYZICKÉ OSOBY

Soud využívá podkladů orgánů sociálně-právní ochrany dětí, které spolupracují

s rodinou na vytipování vhodných osob, které by mohly opuštěné dítě vychovávat.

Soud svěřuje dítě do péče jiné fyzické osoby než rodiče, jestliže tato osoba poskytuje záruku jeho řádné výchovy a se svěřením souhlasí.

Rozsah práv a povinností k dítěti je vymezen rozhodnutím soudu. Svěřené dítě i ustanovená osoba či manželé jsou pod pravidelným dohledem orgánů sociálně-právní ochrany dětí.

Využívá se zejména pro řešení situací, které mají krátkodobý charakter (nemoc, uvěznění, nezletilost rodičů apod.), či pro svěření dítěte do péče prarodičů. V případě tohoto institutu nemají občané nárok na pěstounské dávky.

PĚSTOUNSKÁ PÉČE

Zprostředkování pěstounské péče je součástí sociálně-právní ochrany dětí, kterou zajišťují orgány sociálně-právní ochrany (viz výše). O svěření dítěte do pěstounské péče rozhoduje soud.

Pěstounská péče individuální

Forma náhradní rodinné péče, při níž pěstounská rodina přijímá dítě či skupinu dětí do své péče. Pěstounská péče je zvláštní formou státem řízené a kontrolované náhradní rodinné výchovy, která

zajišťuje dostatečné hmotné zabezpečení dítěte i přiměřenou odměnu těm, kteří se ho ujali.

Pěstounská péče vzniká rozhodnutím soudu a zaniká dosažením zletilosti dítěte, úmrtím dítěte nebo pěstouna. Může být i zrušena z různých závažných důvodů (např. výchovné problémy, nepřipravenost žadatelů, nevhodné výchovné postoje pěstounů, zdravotní postižení dítěte, zdravotní problémy pěstounů).

Skupinová pěstounská péče

Je vykonávána v zařízeních pro výkon pěstounské péče. Zřizovateli zařízení mohou být okresní úřady, obce i nestátní subjekty. Pěstounovi, který vykonává pěstounskou péči ve zvláštním zařízení k tomu určeném, náleží odměna, která se posuzuje jako mzda. Mezi zřizovatelem a pěstouny se uzavírá písemná dohoda o vzájemných právech a povinnostech.

V těchto zařízeních, tzv. rodinných buňkách, pečují o děti manželské páry. Počet dětí ve skupině zpravidla nepřesahuje 10 dětí, přičemž manželé přijímají do své péče celou skupinu cizích dětí různého věku a pohlaví, případně sourozenecké skupiny.

Každá takto uměle vytvořená rodina žije zcela samostatně, začleněna do normální populace.

Pěstounská péče ve zvláštním zařízení – SOS dětská vesnička

Specifickou formou zvláštních zařízení jsou SOS dětské vesničky, ve kterých se o skupinu dětí starají pouze ženy.⁴

Vesničku tvoří společenství rodinných skupin, které jsou založeny na mateřském principu. Je schopná přijmout početnější sourozenecké skupiny, nezřídka od sebe odloučené a rozdělené do několika ústavů.

STATISTIKA Z HLEDISKA DÍTĚTE

Počet dětí svěřených do pěstounské péče (bez rozlišení jejich jednotlivých forem) ve vybraných letech

Rok	1975	1979	1985	1989	1995	1998	2000
Děti do náhradní výchovy celkem	6 024	4 533	4 545	3 524	3 843	3 932	3 961
Z toho do pěstounské péče	858	721	780	775	842	403	339
%	14,9 %	15,9 %	17,2 %	22 %	21,9 %	10,2 %	8,7 %

Zdroj: Materiály MPSV
(viz také Příloha, Tabulky 2.2 a 2.3)

Tabulka rozložení nákladů na jednotlivé dávky PP v roce 2000

Typ dávky	Celkové náklady v tisících Kč	Průměrná dávka v Kč
Příspěvek na potřeby dítěte	252 800	3 543 měsíčně
Odměna pěstouna	79 063	1 384 měsíčně
Odměna za převzetí dítěte	6 2717	7 440
Příspěvek na motorové vozidlo	1 156	88 973
Celkem	339 290	—

Tabulka nákladů na pěstounskou péči přepočtených na počet dětí / rok 2000

Náklady na PP v miliónech Kč	339
Počet umístěných dětí v PP	884
Počet dětí celkem	6 000
Náklady na 1 dítě a rok v tisících Kč	56,5

Zdroj: MPSV

2. SYSTÉM ÚSTAVNÍ VÝCHOVY V ČR**K 31. 12. 2001**

Ústavní výchova je v České republice stále na prvním místě v počtu dětí umístěných mimo vlastní rodinu (viz tabulka na str. 11).

INSTITUCE ÚSTAVNÍ VÝCHOVY V RESORTU ZDRAVOTNICTVÍ

Do resortu Ministerstva zdravotnictví ČR (dále MZ) spadají:

- Kojenecké ústavy
- Dětské domovy do 3 let
- Dětské psychiatrické léčebny a oddělení dětské psychiatrie

První dvě zmíněné instituce jsou zdravotnickými zařízeními, kde probíhá náhradní výchovná péče o děti zpravidla v prvních třech letech života. Jsou prvním stupněm ve struktuře náhradní péče, pečují též o děti se zdravotním postižením. Poslední dvě jsou typickými léčebnami, tj. zdravotnickými zařízeními, která

však v české praxi doplňují formy ústavní výchovy v ČR.

KOJENECKÉ ÚSTAVY A DĚTSKÉ DOMOVY DO 3 LET

Tato zařízení jsou zřizována převážně okresními úřady. Z celkového počtu je pět zařízení obecních a Ministerstvo zdravotnictví přímo zřizuje dva kojenecké ústavy.

Primárním úkolem kojeneckých ústavů a DD do 3 let je poskytování základní péče o svěřené děti. Sekundárním úkolem kojeneckých ústavů a dětských domovů do tří let je ve spolupráci s oddělením sociálně-právní ochrany dětí a mládeže na okresním úřadě vyjasnit sociálně-právní situaci dítěte.

V případech, že se rodina o dítě nezajímá, může soud dítě právně uvolnit. V takovém případě může být dítě adoptováno či svěřeno do pěstounské péče (viz příloha Seznam právních úprav).

STATISTIKA Z HLEDISKA DÍTĚTE:

Celkem bylo v průběhu roku 2000 přijato do kojeneckých ústavů a dětských domovů 1 923 dětí, z toho:

- 59,7 % ze sociálních důvodů
- 21,0 % ze zdravotních důvodů
- 19,3 % ze sociálně-zdravotních důvodů
- Podíl romských dětí z celkového počtu přijatých činil 25,8 %.

- Handicapované děti představovaly 18,7 %.
- Děti týrané 3,0 %.

Celkem bylo v průběhu roku 2000 propuštěno z ústavní péče celkem 1 920 dětí, z toho:

- 45,4 % do vlastní rodiny, 25,6 % do adoptce, 16,1 % do jiného dětského domova, resp. ústavu sociální péče, 8,4 % do jiné formy náhradní rodinné péče a 4,5 % jinam. Ve skupině dětí předávaných do adoptce narůstá podíl dětí adoptovaných se souhlasem rodičů, nebo na základě zbavení rodičovských práv.

DĚTSKÉ PSYCHIATRICKÉ LÉČEBNY (DPL) A ODDĚLENÍ DĚTSKÉ PSYCHIATRIE (ODDĚLENÍ PL)

V systému péče o děti bez rodinného zázemí v ČR figurují také dětské psychiatrické léčebny a oddělení dětské psychiatrie, a to přestože jako takové tyto léčebny mají sloužit pouze léčbě indikovaných psychických poruch u dětí.

Některé děti v těchto léčebnách či na oddělení dětských psychiatrií tráví měsíce a někdy i několik let svého života, než budou přeřazeny do ústavu sociální péče. Některé děti staršího věku jsou umístěny v PL, protože jejich chování se

jeví neúnosné pro zařízení kolektivní výchovy, tj. dětských domovů, respektive výchovných ústavů.

Z výpovědi ředitelů DPL vyplývá, že důvody umístění dětí jsou většinou kombinované, sociálně-psychologické. Pokud nejde o děti s psychiatrickou diagnózou, tak nepotřebují vysoce odbornou lékařskou péči, ale cílenou terapeutickou práci, intenzivnější lidský kontakt, větší pozornost, které se jim v ústavní péči nedostává. Tu jim ovšem oddělení PL nebo PL pro děti poskytnout nemohou.

Děti tráví měsíce či spíše roky v nemocničním PL v podstatě mimo systém péče o děti bez rodinného zázemí.

STATISTIKA Z HLEDISKA DÍTĚTE

V České republice jsou 4 dětské psychiatrické léčebny (DPL Opařany, zřízena přímo MZ, se stará o 200 dětí, DPL Louny o 70 dětí, DPL Velká Bíteš o 48 dětí, DPL Branky na Moravě o 50 dětí) a 13 oddělení dětských psychiatrií při klinikách pro dospělé.

70 % hospitalizovaných dětí v DPL Branky na Moravě má nařízenou ústavní výchovu.

Některé údaje k personálnímu zabezpečení

Na 1 pracovníka (zdravotní sestru) při jedné směně připadalo v průměru 6 dětí, na 1 rehabilitačního pracovníka 52 dětí, na 1 sociálního pracovníka 101 dětí.

(Data ÚZIS)

Tabulka výdajů na péči v kojeneckých ústavech a DD do 3 let v roce 2000 / kvalifikovaný odhad

Počet všech zařízení v ČR	39
Počet všech dětí v zařízeních	1 842
Průměrný počet dětí v zařízení	47
Kvalifikovaný odhad nákladů v tisících Kč	456 663
Z toho: Náklady hrazené ze státního příspěvku	114 296
Průměrné náklady na dítě	247 917
Z toho: Náklady hrazené ze státního příspěvku	62 050

Zdroj: MZ

INSTITUCE ÚSTAVNÍ VÝCHOVY V RE-SORTU ŠKOLSTVÍ

Do resortu Ministerstva školství a mládeže a tělovýchovy ČR (dále MŠMT) spadají tato školská výchovná zařízení pro výkon ústavní výchovy a ochranné výchovy:

Dětský diagnostický ústav

Diagnostický ústav pro mládež

Dětský domov

Dětský výchovný ústav = dětský domov

se základní školou

Výchovný ústav pro mládež
Výchovný ústav pro děti a mládež
(+ Výchovný ústav pro nezletilé matky)
Ústav s výchovně-léčebným režimem

Školská zařízení tvoří soustavu institucí různých typů, které zajišťují ústavní výchovu dětem a mládeži ve věku 3-18 let nebo do ukončení přípravy na povolání (případně do 19 let, je-li dítěti nařízena ochranná výchova).

STATISTIKA Z HLEDISKA DÍTĚTE

Zařízení ústavní a ochranné výchovy - počet ústavů, svěřenců, pracovníků

	Počet ústavů	Počet lůžek	Počet výchovných skupin	Celkem svěřenci	Průměrný počet svěřenců na ústav	Prům. počet výchovných skupin na ústav	Počty odborných pracovníků
ČR celkem	191	7 943	682	7 333	38,4	3,6	2 988
VÚM	25	1 091	93	1 026	41,0	3,7	436
VÚDM	12	765	65	736	61,3	5,4	296
DVÚ	15	644	57	478	31,9	3,8	279
DgÚM	4	193	17	211	52,8	4,3	136
DD	127	4 924	423	4 624	36,4	3,3	1 655
DDÚ	8	326	27	258	32,3	3,4	186

Zdroj: ÚIV, 2000 * Odborní pracovníci: speciální pedagogové, vychovatelé, pomocní vychovatelé, psychologové, zdravotničtí pracovníci, sociální pracovníci.

*DIAGNOSTICKÉ ÚSTAVY PRO DĚTI,
DIAGNOSTICKÉ ÚSTAVY PRO MLÁDEŽ
(DDÚ, DGÚM)*

Diagnostický ústav je rezidenční zařízení, které přijímá děti, o které by se za jiných okolností měli starat rodiče nebo jiné osoby, kterým bylo dítě svěřeno do výchovy rozhodnutím příslušného orgánu, děti s nařízenou ústavní výchovou nebo uloženou ochrannou výchovou zpravidla ve věku od 3 do 18 let, popřípadě 19 let.

Diagnostický ústav tyto děti na základě výsledků komplexního vyšetření a zdravotního stavu umísťuje do dětských domovů, dětských domovů se školou nebo výchovných ústavů, s výjimkou dětí, které jsou v zařízeních na žádost osob odpovědných za výchovu.

Každý diagnostický ústav je napojen na síť návazných zařízení ústavní výchovy, kam děti dále umísťuje (a to: DD, VÚM, DVÚ), které však mnohdy nejsou na území stejného kraje, tzn. že mohou být od diagnostického ústavu (též bydliště rodičů dítěte) velice vzdálené.

Změnu do návaznosti zařízení přinesla reforma veřejné správy, konkrétně nový zákon o krajích a o přechodu některých věcí, práv a závazků z majetku ČR do majetku krajů.

Dětské domovy jsou od roku 2001 zřizovány kraji, na rozdíl od diagnostických a výchovných ústavů, které zřizuje přímo MŠMT ČR.

Diagnostické ústavy svou působností nekopírují stávající územní členění podle krajů, a tak je dítě přesunováno i mimo kraj svého trvalého bydliště. Územní obvody diagnostických ústavů upraví

MŠMT ČR tak, aby nebyla struktura návazných institucí narušena.

DĚTSKÉ DOMOVY

Jedná se o zařízení pro děti s nařízenou ústavní výchovou, které nemají poruchy chování, zpravidla ve věku od 3 do 18 let. Tyto děti se vzdělávají ve školách, které nejsou součástí dětského domova.

Rozdělení státních DD na internátní a rodinné má v současné době formální charakter.

Internátní typ ústavu

Zajišťuje všechny služby pro všechny děti jednotně, děti jsou rozděleny (zpravidla podle věku) do výchovných skupin. Kapacita domovů se průměrně pohybuje kolem 30-40 chovanců na ústav.

Rodinný typ dětských domovů

Vytváří výchovné skupiny dětí různého věku a pohlaví (zpravidla však až od předškolního věku), o které se na směny stará dvojice nebo trojice vychovatelů. V některých případech se však jedná o dětské domovy rodinného typu, ale velké kapacity, např. 60 svěřenců. Jakkoliv jsou chovanci rozděleni do tzv. bytových jednotek, v zásadě se základní rysy kolektivní výchovy nemění.

Ve zcela výjimečných případech je snaha o rodinný typ naplněna do větší míry. Jedním z příkladů takové praxe je DD Domino v Plzni, který sestává jednak z hlavní budovy pro 35 dětí (klasický typ DD), ale také ze 2 oddělených bytů pro malé skupiny dětí (6-10). Děti zde žijí za podmínek podobných profesionální velké pěstounské rodině.

Soukromé dětské domovy vznikají v posledních letech jako alternativa státních zařízení. Poskytují služby progresivnějšího typu. Například DD v Korytě má kapacitu 10-12 dětí a snaží se o společné umístění sourozenců, kteří bydlí pohromadě. Děti se podílejí na chodu domu, respektive domácnosti, chodí nakupovat, platit složenky apod.

DĚTSKÝ VÝCHOVNÝ ÚSTAV (K 31. 12. 2001) = DĚTSKÝ DOMOV SE ZÁKLADNÍ ŠKOLOU

Zařízení pečuje o děti s nařízenou ústavní výchovou, mají-li závažné poruchy chování, jsou-li nezletilými matkami, vyžadují-li pro svou přechodnou či trvalou duševní poruchu výchovně-léčebnou péči, mají uloženu ochrannou výchovu nebo nemohou být vzdělávány v základní škole, jež není součástí dětského domova. Do dětského domova se základní školou mohou být umísťovány děti zpravidla od 6 let do ukončení povinné školní docházky.

(Podle nového Zákona o ústavní výchově.).

VÝCHOVNÝ ÚSTAV (K 31. 12. 2001)

Výchovný ústav pečuje o děti starší patnácti let se závažnými poruchami chování, u nichž byla nařízena ústavní výchova nebo uložena ochranná výchova. Do výchovného ústavu může být umístěno i dítě starší 12 let, má-li uloženu ochrannou výchovu, a v jeho chování se projevují tak závažné poruchy, že nemůže být umístěno v dětském domově se základní školou. Výjimečně též dítě starší 12 let s uloženu ústavní výchovou.

Zpravidla se zařizují odděleně podle

pohlaví a stupně obtížnosti výchovy, popřípadě jako výchovný ústav nebo oddělení pro děti, které jsou nezletilými matkami, nebo pro děti vyžadující výchovně-léčebnou péči (viz Analýza důsledků).

SPECIÁLNÍ INTERNÁTNÍ MATEŘSKÉ ŠKOLY A ZVLÁŠTNÍ ŠKOLY INTERNÁTNÍ

Tato zařízení původně vznikla pro děti plnící povinnou školní docházku ve zvláštních školách vzdálených od místa jejich bydliště. Jejich význam byl časem posunut i k naplňování ústavní výchovy. MŠMT ČR tento druh péče již utlumuje a dává přednost speciálním školským zařízení, jako jsou dětské domovy a výchovné ústavy, či se tyto instituce přejmenovávají na dětské domovy se speciálními školami.

Personální zabezpečení v ústavních zařízeních MŠMT

Pracovníky pracující v ústavních zařízeních pro výkon ústavní a ochranné výchovy lze rozdělit do dvou kategorií.

Pedagogičtí pracovníci:

Pracovníci, kteří přímo pracují s dětmi, tj. vychovatelé, vedoucí vychovatelé, pomocní vychovatelé, noční vychovatelé a učitelé.

Odborní nepedagogičtí pracovníci:

Psychologové, etopedové.

Ostatní pracovníci:

Hospodárky, vedoucí jídelen, uklízečky, švadleny, pradleny, údržbáři, kuchařky.

Rozdělení podle typu zařízení

	Dětské domovy	Dětské výchovné ústavy	Výchovné ústavy pro děti a mládež	Výchovné ústavy pro mládež	Diagnostické ústavy pro mládež	Dětské diagnostické ústavy
Profese	celkem	celkem	celkem	celkem	celkem	celkem
Speciální pedagogové	56	17	15	23	31	24
Vychovatelé (vč. ved.)	1 018	154	167	240	64	68
Pomocní vychovatelé	464	78	76	113	17	47
Psychologové	9	4	5	7	8	19
Zdravotničtí pracovníci	30	12	11	22	8	10
Sociální pracovníci	78	14	22	31	8	18
Ostatní pracovníci	1 039	155	146	239	56	101
Pracovníci celkem	2 694	434	442	675	192	287

Vychovatelé

Vychovatelé	Dětské domovy	Dětské výchovné ústavy	Výchovné ústavy pro děti a mládež	Výchovné ústavy pro mládež	Diagnostické ústavy pro mládež	Dětské diagnostické ústavy
Počet zařízení	127	15	12	25	4	8
Průměrný počet dětí v 1 ústavu	36,4	31,9	61,3	41	52,8	32,3
Vychovatelé (včetně vedoucích)	1 018	154	167	240	64	68
Průměrný počet na 1 ústav	8	10,3	13,9	9,6	16	8,5
Počet dětí na jednoho vychovatele (3 vychovatelé na 24 hodin)	4,5	3,1	4,4	4,2	3,3	3,8
Počet dětí na vychovatele ve směně	13,5	9,3	13,2	12,6	9,9	11,4

NĚKTERÉ ÚDAJE K FINANCOVÁNÍ ÚSTAVNÍ PÉČE V RESORTU MŠMT

Tabulka zařízení ústavní a ochranné výchovy v tisících Kč včetně kapitálových a průměrné náklady na dítě / v roce 2000

Typ ústavního zařízení	Běžné výdaje	Kapitálové výdaje	Výdaje celkem	Počet dětí	Náklady na dítě v Kč
Výchovné ústavy pro děti a mládež	531 308	82 573	613 881	2 240	274 054
Dětské domovy	885 322	34 618	919 940	4 624	198 949
Ostatní zařízení (MŠ, ZŠ, SŠ při výchovných zařízeních)	153 496		153 496	2 458	62 448
Celkem	1 706 492	120 941	1 827 432	7 333	249 207

Zdroj: Státní závěrečný účet, MŠMT, ÚIV

Normativy neinvestičních výdajů v zařízeních ústavní výchovy v Kč v roce 2000 na dítě a rok

Typ ústavního zařízení	Normativ na rok (NIV) celkem	Z toho: Mzdové náklady včetně odvodů	Ostatní	Mzdové náklady včetně odvodů v %	Ostatní v %
Dětský domov	152 349	104 469	47 880	68,6 %	31,4 %
Diagnostický ústav pro děti	229 612	181 732	47 880	79,1 %	20,9 %
Výchovný ústav pro děti	193 443	145 563	47 880	75,2 %	24,8 %
Diagnostický ústav pro mládež	243 055	193 495	49 560	79,0 %	20,4 %
Výchovný ústav pro mládež	212 353	162 793	49 560	76,7 %	23,3 %

PŘÍKLAD Z PRAXE

Adéla

20 let. Rodiče se rozvedli, když byl Adéle jeden rok, matka se znovu vdala. Ve dvou letech byla matce pro nezvládnutí výchovy odebrána a umístěna v kojeneckém ústavu. V podobné situaci byli i její tři starší sourozenci, z nichž dva šli do dětského diagnostického ústavu a poté do dětského domova. Nejstarší bratr šel

přes diagnostický ústav pro mládež do výchovného ústavu. Ve 3 letech byla Adéla přemístěna do dětského domova, protože rodiče nedali souhlas k adopci. V 5 letech se ještě pomočovala, byla několik měsíců hospitalizovaná na psychiatrii. Se sourozenci ani po přemístění do dětského domova neudržovala pravidelný kontakt. Adéla absolvovala zvláštní školu a v 15 letech byla kvůli vyučení přemístěna do zvláštní internátní školy. Zvláštní školu internátní navštěvovalo 60 dětí,

z nichž 20 bylo v tzv. přímém
zaopatření.⁵ Všechny zde trávily své
dospívání. Po absolvování učebního
oboru v 18 letech, kdy byla ukončena

ústavní výchova, neměla žádný záchytný
bod, a tak využila služby domu na půli
cesty...

dom.os@worldonline.cz
petra.krystal@cmail.cz

¹ VYŠATOVÁ Z. 2000. Náhradní péče o děti a její sociálně politické souvislosti (diplomová práce). Praha: ISS FSV KU, s. 11

² Metodika odborných služeb v NRP. 1979. Praha: MPSV ČSR, s. 11–12

³ VOČILKA, M. Dětské domovy málo spolupracují s pediatry. Zdravotnické noviny, 1999, č. 38, s. 12

⁴ Zakladatelem SOS dětských vesniček je Rakušan Hermann Gmeiner. První vesničky vznikly v Rakousku v 50. letech a jejich stavba se rychle začala šířit v dalších zemích Evropy (i na všech ostatních kontinentech). Zkratka SOS označuje původní název vesniček „Societas Socialis“.

⁵ v přímém zaopatření – tedy bez své rodiny, zcela v péči dané instituce